

In the given article the parallel is being shown between I.Ohienko's views on the ways of the development of the civic consciousness of the schoolchildren and the modern state of this problem in Ukraine. The pedagogical conditions of the successful national upbringing is being motivated. The examples are being proposed from the work of the progressive teachers dealing with the formation of the positive pupils' attitude to the native language, history, culture, upbringing of patriotism.

Лариса Ляхоцька
м. Київ

ДОБРИЙ ПІДРУЧНИК – ШЛЯХ ДО УЧНЯ (ІВАН ОГІЄНКО ЯК АВТОР І ВИДАВЕЦЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ПІДРУЧНИКА)

Реформа школи, зміна її структури (12-річний термін навчання), перехід на платні підручники, якнайповніше й вчасне забезпечення ними школи, створення навчальної книги нового покоління за новими стандартами – це проблеми, з якими зіткнулася вся освітня система України, видавництва, науковці, батьки та учні.

На підставі вивчення науково-педагогічної літератури (Я.Кодлюк. Розвиток підручникотворення в початковій освіті України в 6080х роках ХХ століття. // Шлях освіти. – 2003. – № 1. – С. 50-54; Л.Бондарчук. Методику підкаже текст: навчальний посібник – Тернопіль: МальваСО, 2001. – 160 с.), дискусійних матеріалів на шпальтах педагогічної преси (М. Філь. Реаніматор української книги // Українське слово. – 2002. – 5-11 грудня; А.Гурій, М.Бурда, В.Волинський. Навчальний підручник для 12-річної загальноосвітньої школи // Освіта України. – 2001. – 30 травня; І.Подолук, Т.Карбовнича. Реформа школи: проблеми створення і видання нових підручників. // Освіта України. – 1999 – № 4), критичного аналізу з досвіду минулого (на прикладі педагогічної спадщини Івана Огієнка) визначимо актуальні проблеми та пріоритетні завдання українського підручникотворення на сучасному історичному етапі.

На нашу думку, основною причиною, яка лежить в основі проблеми, є відсутність систематизованих і стандартизованих, узгоджених з науковцями, практиками-вчителями, навчальними програмами дидактичних основ підручникотворення. Наслідком чого є теоретичне переобтяження змісту, збільшення обсягів підручника, складність виконання окремих санітарно-гігієнічних вимог, зокрема дотримання правила мінімізації обсягу і ваги.

Узагальнюючи дослідження науковців, пропозиції видавців, педагогів-практиків, батьків щодо поставленої проблеми, відзначимо, що сьогодні для обґрунтування теорії підручникотворення зроблено багато, але в практичній реалізації її результатів, зокрема створення нормативних і стабільних підручників, є ще багато невиріше-

них питань. Разом з тим оперативність її розв'язання актуалізується потребою повно і й систематично забезпечувати навчально-виховний процес підручниками, іншими засобами навчання при повному переході школи на 12-річний термін навчання.

Нами визначено, що для успішного виконання завдань освіти пріоритетним напрямом, стратегічною метою підручникотворення є забезпечення всіх учасників навчально-виховного процесу 12-річної загальноосвітньої школи нормативними і стабільними підручниками з усіх базових та спеціальних навчальних дисциплін (предметів), які за змістом, методикою подачі й пояснення навчального матеріалу відповідають оновленим навчальним програмам та психолого-педагогічним, санітарно-гігієнічним вимогам, закономірностям процесу навчання, самонавчання учнів.

Кожен, хто почав працювати над підручниками, стає перед принципово новою проблемою: як в одній книжці, з одного боку, реалізувати всі змістовні лінії навчальної програми, а з іншого – не допустити перевантаження учнів, пам'ятаючи, що підручник – тільки складова процесу навчання, хоча й дуже важлива.

Створювати повністю нові комплекти підручників для учнів нового тисячоліття – справа не з легких. Але, як вважає головний редактор Державного спеціалізованого видавництва "Освіта" Ольга Іванова, становлення українського підручника відбулося [1].

На прикладі підручника з рідної мови звернемося до витоків українських підручників, оскільки оновлення змісту освіти вимагають аналізу досвіду минулого з метою виявлення певних тенденцій, що дасть змогу розвинути прогресивні ідеї, позитивні надбання, уникнути помилок і прорахунків.

Вивчення педагогічних напрямів в освіті доби Української Народної Республіки, зокрема підручників і методичних посібників відомого мовознавця, педагога-науковця, одного з фундаторів системи національної освіти доби визвольних змагань 1917-1920 рр. І.Огієнка, дозволить поглибити і збагатити сучасні науково-методичні підходи щодо укладання підручників з рідної мови, коли зараз так гостро стоїть проблема мовної освіти в Україні, орієнтованої на виховання самостійної, творчої особистості, носія сучасної мовної культури.

Творчі здобутки І.Огієнка та його колег, педагогів ХХ століття, сьогодні дають можливість будувати національну мовну освіту, виходячи з її органічного поєднання з національною історією і народними традиціями, культурою, літературою, етикою, естетикою, екологією, риторикою, живописом, музикою, іноземними мовами. Таке інтегративне вивчення рідної мови, на наш погляд, сприяє передусім формуванню загальної культури особистості, розвитку її духовної та естетичної сфер, вихованню патріотизму і моральних переконань, що складає основу нового типу поколінь, бо мірою розвитку суспільства завжди була міра духовної сутності людини. Не останню роль в цьому процесі відіграють шкільні підручники.

Підручник з рідної мови, який відповідає змісту національної освіти, вимогам життя, дасть змогу вчителеві забезпечити оптимальну ефективність навчального процесу і стане, як вважав І.Огієнко, загальноукраїнським надбанням [2].

Як і навчальні програми, підручники з рідної мови на кожному новому етапі розвитку методичної думки мають відповідати новим вимогам до їх створення.

Аналіз педагогічної спадщини педагога показав, що свої погляди щодо дитячих видань І.Огієнко відобразив у низці статей на сторінках журналу "Рідна мова": "Лемківський буквар" [3], "Мова дитячих видань" [4], "Як укладати початкові читанки" [5]. Педагог вважав, що саме з першого підручника-читанки, з якої починає школяр вивчення рідної мови, людина стає причетною до національних культурних надбань. Саме тим зумовлена така велика увага вченого до створення підручників для початкової школи.

На підставі вивчення науково-методичних праць І.Огієнка нами визначені основні педагогічні вимоги вченого щодо укладання шкільних підручників з рідної мови, головне призначенням яких виховуючи навчати. Підручник повинен бути написаний сучасною літературною мовою: "Це є загальнопедагогічна вимога навчальній літературі" [5]. Знання синтаксичної специфіки української мови, яке отримує молоде покоління за підручником, трансформуючись у мисленні, сприятимуть її самобутності та неповторності. Чіткість формулювання визначених правил виховують культуру розумової праці, що перебуває в діалектному зв'язку з культурою мовлення.

І.Огієнко з великою увагою ставився до наукових методів у мовознавстві, які визначали нові підходи до навчання рідної мови: "Шкільні наші підручники десятки літ pozостаються незмінні, не освіжуються науковим вимогам, а через це і вчительство, і самі учні не шанують їх, чому звичайно якоїсь помітної користі вони не приносять" [6]. Учений вважав науковість змісту навчального матеріалу одним із шляхів формування світогляду у школярів, що є складовим компонентом загальнокультурного розвитку. Початок виховання культури усної та писемної мови за І.Огієнком, становить наявність елементів каліграфії та обов'язкове наголошування у підручниках з рідної мови.

Мовний матеріал під час ілюстрацій граматичних правил доцільно використовувати в поетичній формі: "Вірші – окраса підручників з мови", авторами яких повинні бути тільки рідномовні класики. Текстовий матеріал для читання за своїм змістом має відображати загальнолюдські, духовні цінності – любов до людини, доброту, милосердя, чесність, працелюбність, бережливе ставлення до природи. Педагог вважав навчання рідної мови на такому матеріалі могутнім засобом і шляхом реалізації мети гуманістичного виховання, становлення особистості з різнобічним розвитком, яка не лише самостійно мис-

лять, а й має моральні переконання. Завдяки текстам українознавчої тематики школярі зможуть глибше засвоїти багатогранні функції рідної мови (світоглядну, культуро-акумуючу, пізнавальну, етичну, естетичну, комунікативну та ін.), осягнути тенденції розвитку українського народу від давнини до сучасності, усвідомити особливості його ментальності, відчути кровну і духовну спорідненість з ним.

Кожна підручна книга з мови, за І.Огієнком, повинна мати відповідне поліграфічне оформлення: якісний папір, певний розмір рядків, визначення чорною літерою правил, без коректурних помилок, першокласне виконання малюнків, світлин, таблиць та інших засобів наочності, що сприятиме вихованню естетичних смаків, любові до навчальної книги та культури стосунків з нею. Педагог наголошував на необхідності правильного мовного оформлення підручника з рідної мови: дотримання загальноукраїнської шкільної термінології, правильний книжковий перенос слів з рядка в рядок, бездоганна розстановка розділових знаків, оскільки вчить і виховує не тільки зміст підручника, а й його мова.

Визначивши власні погляди щодо укладання навчальних книг і розробивши удосконалені програми з рідної мови, вчений створив також цілу низку підручників та посібників для школи й самонавчання: "Українська граматика" (Київ, 1918), "Рідне писання" (Київ, 1918), "Курс украинского языка" (Київ, 1918), "Граматика малої Лесі" (Варшава, Жовква, 1935), "Рідне слово" (Жовква, 1937), "Український правопис і основи літературної мови" (Жовква, 1933), "Наглядна таблиця для вивчення знаків розділових" (Львів, 1923), "Наглядна таблиця для вивчення побічних речень" (Львів, 1923), "Наглядна таблиця українського правопису" (Жовква, 1923), "Наглядна таблиця милозвучності української мови" (Жовква, 1923)", "Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний Катехизм для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства" (Жовква, 1936) та інші близькі до підручничого жанру посібники, які побудовані за принципом виховуючого навчання, що дає можливість не лише переконливо викладати відомості та збагачувати знаннями з рідної мови всіх, хто навчається, а й створювати умови для їхнього гармонійного духовно-культурного зростання.

Появу нових підручників чи посібників, циклу лекцій чи курсів з рідної мови І.Огієнко пояснював "консервативністю існуючих шкільних граматик". Опрацьовуючи новий граматичний матеріал, автор ставив перед собою завдання "відсвіжити нашу науку рідної мови" [7].

Характерною особливістю багатьох підручників, створених відомим педагогом ("Українська граматика", "Рідне писання", "Рідне слово" та ін.) є те, що, крім оновленого змістового наповнення, вони відзначалися оригінальною побудовою мовного матеріалу, саме це сприяло популярності навчальних видань І.Огієнка, які відповідали основним принципам навчання.

У підручниках з рідної мови педагог дотримувався передусім принципу загальної доступності. Цьому сприяв й ілюстративний матеріал: простота малюнків, максимально унаочнений сюжет. Щоб створити сприяючі умови в навчальному процесі, вчений вводив навіть евфемічний термін: не "твір за картиною", а – "оповіданнячко..." – про те, "як ми писанки писали..." [8].

Характерним для підручників є й дотримання принципу наростаючої складності: від "спишіть і підкресліть", "придумайте і запишіть", "спишіть і запам'ятайте..." до усвідомленого творчого моменту для написання "оповіданнячка" на тему "Свиридко-штукатур" [9].

Принципи навчання за підручними книгами І.Огієнка ґрунтуються на якнайменшому запам'ятовуванні. "Я дбав, щоб кожен урок вести так, щоб висновок приходив сам собою і щоб мої висновки були дітям тільки на повторення" [9, 2 обкладинки]. Весь навчальний матеріал автор подає двоплощинно: щоб діти, окрім граматичного тексту, могли "більше збагнути сам процес життя мови", адже початкова граматики – то "маленький курс українознавства..." [Там само].

Часто використовував педагог і принцип взаємопосилань, скрупульозно впроваджував принципи наступності, що є типовими у підручниках для середніх, вищих шкіл та самонавчання, прикладом цього є "Короткий курс українського языка", "Рідне слово", "Український правопис і основи літературної мови" та ін. Підручники, побудовані за такими принципами, на наш погляд, виконують функції своєрідних "координаторів" різноманітної інформації з мови, що поглиблює знання працюючого з ними, сприяє вихованню культури праці з книгою.

Звернемо увагу на особливості побудови навчальних підручників з рідної мови І.Огієнка, які мали значні відмінності від підручників того часу: "Початкової граматики української мови" О.Курило, "Короткої граматики української мови" П.Залозного, "Граматики української мови" В.Сімовича, "Української граматики на руском языке" Н.Грунського.

У процесі укладання лінгво-дидактичних книг педагог І.Огієнко дотримувався методу навчання грамоти, який був на той час прогресивним явищем, а в практику сучасної початкової школи повернувся порівняно недавно. Таке навчання, що відповідає закономірностям української мови, на наш погляд, дуже важливе для початкового формування та удосконалення звуковимови, розвитку мовного слуху, розумових операцій, мовленнєвої культури взагалі.

Структуру підручників складали тексти основного, додаткового та пояснювального характеру і позатекстові компоненти: запитання і завдання, пам'ятки, зразки виконання вправ, таблиці, написи-пояснення до ілюстративного матеріалу, вправи, світлини, малюнки, апарат організації засвоєння ("Вступ", "До вчителя", "Передмова"), апарат орієнтування (зміст, бібліографія).

Усі правила чітко розмежовані та виділені шрифтом різного розміру, мали різний вигляд і вид (жирний шриффт, курсив, розрядка).

Для підкреслення певних граматичних явищ І.Огієнко широко використовував горизонтальні та вертикальні лінії, фігурні дужки, цифри тощо. Розподіл всього матеріалу за параграфами та включення додаткових показників додавало книгам простоти, чіткості та ясності.

За змістом підручники дають знання з синтаксису, фонетики, морфології, орфоенії, орфографії, історичної граматики, лексикографії, тобто охоплюють майже всі розділи мовознавчої науки, що сприяє передусім національномовному вихованню особистості, збагачуванню її світосприймання, допомагає опанувати культуру мови.

Таким чином, І.Огієнко пропонував інноваційну для того часу технологію навчання рідної мови за підручником, яка була перевірена автором у процесі практичної педагогічної роботи в навчальних закладах, мала значний виховний потенціал.

Глибоко розуміючи лінгво-психологію того, хто вивчає рідну мову, вчений пропонував проводити кожен урок так, щоб на основі виучуваного мовного явища робився самостійний умовивід, а підручникові правила подавалися тільки для повторення та для самоконтролю. Такий лінгво-дидактичний метод сприяв формуванню пізнавальної самостійності, розвитку творчого мислення, розумових здібностей, умінь узагальнювати, аналізувати, визначати головне, що є складовими розумового виховання.

Кожна лекція-урок будувалася, за І.Огієнком, з чотирьох частин. Спочатку подавався матеріал, на основі якого вчитель проводив урок. Для цього автор підручників пропонував або цілі оповідання, які треба читати вголос з наступним аналізом, при цьому потрібні місця виписувати на дошці, записувати короткі приклади і робити певні висновки.

Запитання до уроку у підручнику подавалися дрібним шрифтом після прикладів. Для вчителя – це план уроку, для учнів – план пригадування вивченого на уроці. Педагог надавав великого значення записаному на дошці плану, вважав його стимулюючим засобом щодо активізації мислення дітей у певному напрямі під час закріплення знань, забезпечення логіки ведення уроку.

Для учнів, які мають слабку пам'ять і несвоєчасно роблять підсумки, І.Огієнко рекомендував подавати висновки з підручника у вигляді записів на дошці. "... Їх читають діти вдома тільки для повторення, що надруковано чорним шрифтом, повинно завчити кріпше і більше" [9, 2 обкладини]. Спрямовуючи таким чином свою лінгво-дидактичну діяльність, педагог мав можливість здійснювати педагогічний вплив на кожну дитину. Такий індивідуальний підхід до школярів при навчанні рідної мови виховував у школярів передусім упевненість у собі, бажання вчитися, самостійно працювати, пробуджував інтерес до змісту навчального матеріалу і, як підсумок цього, забезпечував виховання високої мовної культури.

Педагог спонукав мислити, пропонуючи чимало вправ програмового змісту за типом: "Спишіть слова з тим звуком, який

потрібно. Ні(ж, ш)ка, соло(д, т)кий, сла(б, п)кий і т. д.” [9, 8]. Або: ”Спишіть речення і замість + поставте потрібний звук. Будь й малому р+дий. Гуси йшли р+дком. Треба зн+ти, як пчіл з дерева зн+ти...” та ін. [8, 23].

Творчі вправи з підручників І.Огієнка за своїм змістом і методами виконання наближали учнів до конкретних життєвих ситуацій. Зокрема, в розділі ”Фонетика” ”Української граматики” знання про звуки педагог закріплював у низці тематичних вправ, завданням яких було ”прислухатися, розізнати та записати звуки скотини, птиці та домашніх тварин” (задача 12), ”дописати речення: Собака гавкає. Овечка... Свиня... Кінь...” (задача 13). Які звуки можна почути від неживої природи: ”коли іде дощ, як вода в млині з колес падає, грім гримить, буря виє, дзвін дзвонить” (задача 14) [8, 11-12].

У процесі вивчення теми ”Правопис української частки **з**” у ”Рідному писанні” І.Огієнко пропонував дописати, що з чого роблять, підкреслюючи при цьому слова-частки **з** або **с**” (задача 53) чи ”розпитати у матері і записати все, з чим борщ варять. Скрізь підкреслити **з**” (задача 54) [8, 28].

Різноманітність практичних методів навчання (вступні, пробні, тренувальні, контрольні вправи, вправи для читання та ін.) у підручниках І.Огієнка давало можливість учителю вибирати з них необхідне, маючи при цьому простір для власної творчості, що в свою чергу сприяло вихованню вчителя як фахівця.

Отже, на нашу думку, при складанні підручників учений мав на меті тільки орієнтувати вчителя на них, оскільки тут конкретизується навчальна програма, показується, який зміст має бути вкладено до відповідних тем, як потрібно трактувати ті чи інші питання програми й направляти роботу учнів. Підручник, за І.Огієнком, потрібен передусім для підготовки домашнього завдання учнів і під час повторення.

Педагог, звертаючись до учителя, закликав не розглядати підручник як щось абсолютно досконале в усіх відношеннях за змістом, пропонував нерідко змінювати його: ”...якби вчитель признав якогось мого уроку або задачу зайвими, нехай промине їх. Коли вважаєте потрібним, міняйте мій порядок” [8, 2 обкладини]. Крім того, знаючи, що зміст підручника надто конспективний і недостатній для поглибленого вивчення предмета, вчений пропонував вчителю доповнювати матеріал навчальної книги додатковою інформацією. Для домашнього завдання учням пропонувалися завдання пошукового характеру, виконання яких вимагало широкого використання місцевого краєзнавчого матеріалу, якого в підручниках немає. Педагог вважав, що від особистості вчителя, його любові до своєї справи залежить виховний ефект навчання. Адже вчитель-словесник формує позитивні мотиви навчання, вміння терпляче вчитися, сприяє розвитку мислення, розумових здібностей дітей, активності та творчій ініціативі, удосконалює культуру їхнього усного і

писемного мовлення. Він організує процес виховання, створює умови для формування у школярів переконань, які стають мотивами викликати в своїх учнів любов, пошану та зацікавлення до рідної мови, а це призведе до глибокого вивчення її" [10].

Глибокі знання з дитячої психології, широка ерудиція з питань мовознавства, історичної граматики, педагогіки школи допомогли І.Огієнку зробити помітний внесок у розв'язування дидактичних проблем поглиблення наукових основ навчального процесу через призму виховного.

Серед концептуальних положень рідномовного виховання педагога важливе місце посідає проблема самонавчання. І.Огієнку наголошував, що шлях свідомого громадянина – безперервна освіта: від родинного виховання, рідномовного впливу церкви до здобуття фахової освіти, а також постійного удосконалення здобутих знань – такий шлях свідомого громадянина: "Літературна наша мова... і далі росте так, що кожне десятиліття складає добу в житті нашої мови. Щоб не позостатися назадником і щоб не стримувати нормального зросту своєї літературної мови, мусить повторити її собі..." [11].

У зв'язку з цим учений створював підручники не тільки для школи, а й для самостійного навчання. Серед них – "Курс українського язика" (1919), "Українська граматична література" (1918), "Українська мова. Бібліографічний покажчик до вивчення української мови" (1918), низка наочних таблиць для школи і самонавчання (1923), "Рідне слово" (1934) та ін.

Такі видання для самостійного поглиблення знань з рідної мови підкреслюють андрагогічну рису творчості І.Огієнка, яка становить окрему технологію навчання. Покажемо щодо цього є посібник "Курс українського язика. Из лекцій по истории украинского языка".

Опора на російську мову при висвітленні явищ української у названому виданні є виправданою тому, що переважна частина зросійщених українців, хоч і не з власної вини, українською мовою володіли лише на побутовому рівні, як другою. На жаль, ця проблема актуальна й досі.

"Курс українського язика" розрахований як на вчителів, так і на усіх, хто прагне досконалих знань з української мови і бажає знати її історію, закономірності розвитку, сферу використання. Про це свідчить науковий, але доступний характер викладу матеріалу, який досягається через методично доцільне структурування: базовий мінімум, довідки про написання та вимову, історичний коментар, бібліографія, хрестоматія з словником. Кожний читач, таким чином, може сам визначити собі обсяг роботи і глибину вивчення матеріалу. За жанром, як визначав сам автор, це "личные записки, конспект при изучении, отчасти при преподавании родного языка" [12]. Тому для "самоука" такий підручник виступає як довідник з української мови. Систему роботи за таким виданням, на жаль, І.Огієнку у передмові не описав.

Зовсім іншого методичного характеру початкова граматики української мови "Рідне слово". Педагогічні настанови вченого, стосовно індивідуального навчання за підручником, формують уміння самостійної пізнавальної діяльності особистості, сприяють виробленню навичок самоконтролю, системного ґрунтового підходу до вивчення рідної мови, працелюбності, підсумком чого є виховання національно-особистісних якостей людини.

Вивчення матеріалів підручника "Рідне слово" виявило, що в основі технології індивідуального навчання рідної мови, за І.Огієнком, лежить ведення зошити для вивчення української мови. Педагог рекомендував спочатку уважно прочитати основний матеріал, записати його у зошит. Списуючи, "самоук" повинен підкреслити незнайомі слова та запам'ятати їхній правопис, пригадуючи правила.

При обміркуванні контрольних питань, які наведені у підручнику, треба пригадати те, що записано у зошиті, при цьому вчений нагадував: "Не заглядайте до далі поданих правил, – пильнуйте самі ці правила скласти" [11, 323]. Якщо відповіді не знайдено, автор підручника пропонував звернутися до більш компетентних людей, які є носіями знань єдиної літературної мови: вчителя, священника або до редакції мовознавчого журналу. Таким чином, педагог не залишав особистість в її індивідуальному навчанні рідної мови на самоті з труднощами, тим самим виховував впевненість у вирішенні важких задач, вміння орієнтуватися серед рідномовних джерел, цілеспрямованість у пошуках необхідного мовознавчого матеріалу.

При роботі над граматичним правилом, за І.Огієнком, головне – уважно перечитати його в підручнику для повторення й запам'ятання, а що надруковано чорним шрифтом – завчити. Так для вченого увага, як форма психічної діяльності людини та пам'ять, як один із основних пізнавальних процесів, є необхідною передмовою ефективного вивчення рідної мови, що є запорукою успішного навчання та пізнання взагалі.

Пропоновані педагогом лінгвістичні завдання для самостійного навчання призначалися "на те, щоб самоуки збагнули самий процес життя мови" [11, 32, 33, 24]. Саме в практичному матеріалі І.Огієнко передбачав "ґрунтовне вивчення української мови", яке мало свої головні правила:

- "хто не робить пильно всіх завдань, той рідної мови не навчиться";

- "ніколи не пишть, наперед добре не обдумавши";

- "висновки робить самі";

- "ні в якому разі не треба завчати догматично того, чого не розумієш";

- "свідомо ставати до всіх питань мовних".

Таким чином, на нашу думку, педагог сприяв керівництву пізнавальною діяльністю особистості, активізації самостійної роботи, вихованню і розвитку навичок розумової праці.

"Вчити дітей вчитися" – ця задача навчання, яку висунув і обґрунтував ще в XIX ст. К.Ушинський, розв'язувалося І.Огієнком через його підручники, які передбачали вироблення в учнів особливих якостей, необхідних для оволодіння знаннями в будь-якій галузі.

Значимо, що кожна підручна книга І.Огієнка спрямована на виховання насамперед освічених громадян, одного з найважливіших показників культурного рівня населення. "Грамотність, за визначенням відомого сучасного мовознавця В.М.Русанівського, – результат наполегливої роботи вчителя, учня та авторів підручників і посібників у досконалому оволодінні культурою усної і писемної мови" [13].

Вивчення матеріалів "українських граматик" ученого показало, що вони, по-перше, дають можливість учням набути елементарної мовної освіти – складової частини національного виховання і, по-друге, формують уміння і навички вільного володіння рідною мовою у всіх видах мовленнєвої діяльності (слухання, читання, говоріння, письмо). Такий підхід у навчанні рідної мови, на нашу думку, сприяє формуванню українського шкільництва як національномовної особистості.

Рідна мова як засіб навчання і предмет вивчення залишається необхідною, але далеко не достатньою умовою для того, щоб визнати систему освіти національною. Вона набуває цієї якості на стільки, на скільки включає в себе всю сукупність навчально-виховних, навчально-методичних і культурно освітніх закладів, діяльність яких спрямована на вирішення головного завдання: забезпечити духовно-моральне і загальнокультурне відродження народу, створити канали для передачі рідної культури новим поколінням, для інтенсивного спілкування з іншими культурами як в Україні, так і за її межами. Сьогодні національна школа має розвиватися як діалог культур.

Зміст, завдання освіти оновлюються в напрямках розширення, диференціації та інтеграції знань, особистісно орієнтованого розвитку та індивідуалізації навчання, активізації процесу формування творчих здібностей учнів, умінь та навичок застосування набутих знань для вирішення нетрадиційних проблемних завдань. Усе це актуалізує проблему вдосконалення змісту підручника щодо розширення його інформаційних функцій, ролі й призначення як основного засобу навчання. Одним із раціональних і перспективних шляхів її вирішення є створення електронних, або комп'ютерних, підручників.

Відзначимо, що це не заміна традиційних підручників, інших засобів навчання та навчальної літератури. Як відзначають науковці лабораторії шкільного обладнання Інституту педагогіки АПН України, завдання та призначення комп'ютерного підручника набагато ширші [14]. Враховуючи їх можливості подання необмеженої кількості текстової, ілюстративної інформації, застосування гіпертекстових структур, можна вважати, що це створює сприятливі умови для індивідуально-вибіркового розширення функцій комп'ютерного підручника для повнішої реалізації системи дидактичних методів, способів прийомів організації процесу навчання, самонавчання учнів. При цьому комп'ютерний підручник як засіб навчання

перетворюється на відкриту і доступну систему для користувача, який обирає потрібну інформацію, самостійно визначає структуру, форми її подання, а також здійснює повнотекстовий пошук інформації з необхідними поясненнями, ілюстраціями за термінологічними словниками, переліками понять тощо. Крім того, за допомогою комп'ютерного підручника можна оперативнo шукати потрібну інформацію у спеціалізованих бібліотеках з комп'ютерними блоками даних, розширюючи обсяги інформаційного середовища.

Створення підручника – це один із важливих етапів, разом із теоретичним, науково-педагогічним та організаційним розв'язання проблеми підручникотворення.

Література

1. Гужва О. Реформованій школі – нові підручники // Освітня нива. – 19-25 вересня. – 2002. – С. 11.
2. Огієнко І. Як укладати початкові читанки // Рідна мова. – 1937. – Ч. 4. – С.169-174.
3. Огієнко І. Лемківський буквар // Рідна мова. – 1934. – Ч.2. – С.16-25.
4. Огієнко І. Мова дитячих видань // Рідна мова. – 1934. – Ч. 3. – С. 82-87
5. Огієнко І. Як укладати початкові читанки // Рідна мова. – 1937. – Ч. 4. – С. 169-174.
6. Огієнко І. Складня української мови. Ч. 1. Вступ до вивчення складні. – Жовква: Друкарня оо. Василян, 1935. – С. 114.
7. Огієнко І. Складня української мови. Ч. 2. – Жовква: Друкарня оо. Василян, 1935. – С. 219.
8. Огієнко І. Українська граматика: Підручник для 1-го року навчання в народних школах та для підготовчого класу шкіл середніх. – К., 1918. – С. 39.
9. Огієнко І. Рідне писання: Українська граматика: Основи українського правопису. Підручник для 2-го й 3-го року навчання в народних школах та для підготовки 1-го класу шкіл середніх. – К.: Видавництво книгарні Є.Череповського, 1918. – С. 57.
10. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. – Львів: Фенікс, 1995. – С. 27.
11. Огієнко І. Рідне слово: Початкова граматика української літературної мови // Рідна мова. – 1935. – Ч. 7. – С. 325.
12. Огиенко И. Краткий курс украинского языка: (Из лекций по истории украинского языка): Пособие для студентов. Учителей и учеников старших классов учебных заведений. – К., 1918. – С. 3.
13. Русанівський В.М. Наукові вимоги до сучасних підручників з рідної мови // Мовознавство і школа. – К., Наукова думка, 1981. – С.206.
14. Гуржій А., Бурда М., Волинський В. Навчальний підручник для 12-річної загальноосвітньої школи // Освіта України. – 30 травня. – 2001. – С. 10.